

Az I. Vatikáni zsinat

Született 1935-ben Nagykánizsán. Teológiai tanulmányait Budapesten, Rómában, Párizsban és Bécsben végezte. 1959-ben titokban pappá szentelték, 1963-ban teológiai doktorátust szerzett Rómában. 1971-től magántanár a Bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán, 1976 óta ugyanott tanzévezető tanár, az Egyháztörténeti Intézet igazgatója. A Varsói Katolikus Akadémia tiszteletbeli doktora. Legutóbbi írását 1998. 10. számunkban közzöltük.

¹Kéziratban

Adriányi Gábor: *Zur Historiographie des I. Vaticanums.*

²Janus: *Der Papst und das Konzil*, 1869, Leipzig.

³Hergenröther, Joseph: *Anti-Janus*, 1870, Freiburg in Br.

⁴*Ce qui passe au Concile, La dernière heure de Concile.*

⁵Reinkens, Joseph Hubert: *Die Unregelmässigkeit und die Unfreiheit des Vatikanischen Konzils*, 1871, Münster, Uő.: *Die päpstlichen Decrete vom 18. Juli 1870.*, 1871, Münster.

A zsinat historiográfiája,¹ irodalma mind a mai napig az ellentmondások középpontjában áll. Polemikus sajtóhadjárat kezdődött ellette mindjárt a zsinat meghirdetése után (1867. június 29.) Élén a jezsuiták álltak: folyóiratuk, a *Civiltà Cattolica*, amelynek minden számát IX. Piusz pápa még nyomtatás előtt ellenőrizte, 1869. február 26-án két párizsi jelentést közölt. Ezekben arról volt szó, hogy a francia katolikusok a zsinat feladatát az 1864-ben publikált *Quanta cura* enciklika *Syllabus errorum* nevezetű téves vélemények megbélyegzésében és a pápai tévedhetetlenség egyhangú felkiáltással történő megszavazásában látják. Szerintük kritikus ellenvéleményekre nincs sem szükség, sem kilátás. Mint tudjuk, mindkét párizsi jelentést Giacomo Antonelli bíboros államtitkár — természetesen a pápa tudtával — a párizsi nunciuson keresztül saját maga eszközölte, a francia katolikusok erről nem is tudtak.

A *Civiltà Cattolica* közlése a kor legnevesebb egyháztörténészét, a müncheni Johann Ignaz von Dollinger professzort, az akkor német világlapban, az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ban egy cikksorozatra ösztönözte, amit később tudományos apparátussal kiegészítve könyv formában is nyilvánosságra hozott.² Ezzel megindult a tudományos vita egész Európában, de főleg német nyelvterületen.³

A zsinat tartama alatt — 1869. december 8.—1870. július 18. — természetesen az egész világsajtó foglalkozott a római eseményekkel. A zsinati atyák többségének álláspontját a párizsi *L'Univers* képviselte, míg az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ban „Quirinus” álnéven Dollinger tanítványának, Lord John Actonnak római információt közvetített. Lord Acton az egész zsinati ellenzékkel állandó érintkezésben volt, legjobb értesüléseit Josiph Juraj Strossmayer diakovári püspöktől kapta.

A zsinat tartama alatt számtalan teológiai vitairat is megjelent, ezeket általában a Pápai Államon kívül, Nápolyban nyomtatták, amelyek részben a pápai tévedhetetlenség tanának dogmatizálását sürgették, részben pedig az ellen és a zsinat manipulációja ellen emeltek szót.⁴ Azok, akik a pápai tévedhetetlenség tanának dogmatizálását szenvedélyesen elleneztek, vagyis a későbbi úgynevezett ókatolikusok, mindjárt a zsinat fölfüggesztése után (1870. október 20.) elkezdtek dokumentumaik és sérelmeik publikálását,⁵ ami természetesen az ellenpártot szintén írásos tevékenységre készítette.⁶

Míndezek IX. Piuszt arra indították, hogy megírassa Eugenio Cecconi firenzei egyháztörténésszel a zsinat valódi történetét, és ezért az összes zsinati dokumentációs anyagot rendelkezésére bocsátotta. Cecconi négy kötetben meg is írta a zsinat előzményeit, de

⁶Fessler, Joseph: *Die wahre und die falsche Unfährbarkeit der Päpste*, 1871, Wien-Gran-Pest.3., Uő.: *Das Vatikanische Concil*, 1871, Wien-Gran-Pest; Konrad, Martin: *Der wahre Sinn der vatikanischen Lehrentscheidungen über das unfährbare päpstliche Lehramt*, 1871, Paderborn.

⁷Petit-Mansi: *Collectio conciliorum oecumenicorum* 42-44. k. 1899, Párizs.

⁸Buttler, Cuthbert: *The Vatikan Council*, 2. k., 1930, London, Németül Hugo Lang kiegészítésével *Das I. Vat. Konzil*, 1961, München.

⁹*Concilium Vaticanum I.* 1977, Louvain; *Vatican I.* 1964, Párizs, Németül 1965, Mainz.

a kezdeteken nem jutott túl, mert hamarosan firenzei érsekké neveztek ki.

A közben beálló csendet újra a jezsuiták törték meg. Theodor Granderath 1890-ben közzétette a *Collectio Lacensis* 7. kötetében a zsinat legfontosabb iratait, majd miután XIII. Leó pápától megbízást kapott, sőt a források teljesen szabad tanulmányozását is lehetővé tette, megjelenhetett 1903-1906-ban életműve, a zsinat története három kötetben. A hatalmas erudícióval és alapos forrásközléssel megírt munka azonban elfogult volt: a zsinati kisebbség teológiai és sokszor jogos álláspontját még csak figyelembe sem vette.

A későbbiek során a zsinati akták közlése,⁷ majd C. Buttler publikációja,⁸ azután pedig a II. Vatikáni zsinat meghirdetése egy egész sereg speciális tanulmányt, összefoglalást eredményezett. Ezek közül a legsikerültebbnek a belga egyháztörténész Roger Auber könyve nevezhető.⁹ A II. Vatikáni zsinat és a mértéktelen kritika jegyében született meg a papi rendből kilépett, volt vatikáni tisztviselő, August B. Hasler tollából egy elfogult zsinati történet ezzel az alcímmel: *Egy ideológia dogmatizálása és keresztülhajszolása*. Munkáját a szakkritika erősen megrostálta, de a jezsuitákat most is ellentámadásra ösztönözte. Frankfurt melletti főiskolájukon (Sankt Georgen) külön intézményt hoztak létre az I. Vatikáni zsinat tudományos feldolgozására, és ennek egyháztörténeti tanára, Klaus Schatz több részletes tanulmány után 1992-94-ben három kötetben újra megírta a zsinat történetét. Ebben már a II. Vatikáni zsinat szellemében és az időközben megjelent forrásmunkák alapján dolgozott, de célkitűzése ugyanaz maradt, mint ami 1903-ban Granderathé volt: bebizonyítani, hogy a pápai tévedhetetlenség tanának dogmatizálására szükség volt.

IX. Piusz pápa (1846-78) már 1849-től fogva foglalkozott egy egyetemes zsinat összehívásának gondolatával, de erre csak 1864. december 6-án tett konkrét lépéseket, amikor huszonegy kúriai bíborost megkérdezett ezzel kapcsolatban. Kettő határozottan ellenezte a tervet, hatnak súlyos kétségei voltak, de tizenhárom pozitívan válaszolt, és azt kívánta, hogy a zsinat a kor tévedéseivel szemben dolgozza ki világosan a katolikus hitbeli felfogást. 1865. áprilisában harmincnégy, majd 1866. elején további tíz püspököt is megkérdezett a világegyházban. Ezek többsége a zsinat mellett foglalt állást, de kiemelkedő személyiségek, mint Felix Dupanloup, orléans-i püspök és Scitovszky János, magyar bíboros-hercegprímás nem tartották a zsinatot időszerűnek. A pápa mégis elhatározta a zsinat megtartását, és egy „irányító bíboros bizottságot” hozott létre, mely a zsinat témakörét volt hivatva kidolgozni. Evvel kapcsolatban négy, úgynevezett előkészítő bizottság is alakult. A világegyháznak a program kidolgozásában semmilyen szerepe sem volt.

IX. Piusz 1867. június 26-án, amikor Péter és Pál apostolfejedelmek 800. éves ünnepére püspökök százai érkeztek Rómába, ünnepélyesen meghirdette a zsinatot 1869. december 8-ára. A hagyomá-

nyos szokással ellentétben erre nem hívta meg az államfőket és a kormányokat, de 1868. szeptember 8-án és 13-án felszólította az ortodoxokat és a protestánsokat, hogy térjenek vissza a római egyház kebelébe és vegyenek részt a zsinaton. Ezek természetesen felháborodva tiltakoztak, az ökumenikus pátriárka pedig át sem vette a pápai levelet, mondván, hogy tartalmát már a világsajtóból ismeri.

A római Kúria megkezdte a zsinati anyag kidolgozását. Ebben elsősorban a római jezsuita teológusokra (például Franzelin) támaszkodott. Hatvan római és harminchat külföldi tanácsadót (konzultort) is bevontak a munkába, de ezek kivétel nélkül a római teológiai iskolát képviselték. Mindez természetesen felkeltette az európai liberális kormányok és az úgynevezett liberális katolikusok gyanakvását, akik attól tartottak, hogy a zsinat az úgynevezett *Syllabus*t fogja dogmatizálni.

1869. december 8-án a zsinat megnyitó ünnepségén mintegy 700 püspök, a meghívottak kétharmada vett részt. Az atyák 35%-át olaszok, 17%-át franciák tették ki, valamennyi missziós püspök európai volt, tehát a zsinat európai jellege azonnal kiütközött. Kiderült az is, hogy a zsinati aula, a Szent Péter-templom jobboldali kereszthajója még nincs kész. Később, mivel a zsinati atyák egymás szavát sem értették, az aulát a húsvéti szünetben kétharmadával csökkenteni kellett. Nagyobb baj volt, hogy a zsinati akták sem voltak készen, tehát a püspökök azt sem tudták, miről fognak tárgyalni. Egyelőre a négy zsinati bizottság tagjait választották meg. Az öt elnököt — valamennyi olasz — IX. Piusz nevezte ki. A zsinat összes hivatalos szerve olasz kézbe került, amit a november 27-én közzétett *Zsinati ügyviteli rend* is szavatolt, csak a titkár lett egy külföldi, az ultramontán osztrák Joseph Fessler, Sankt Pölten-i püspök. A bizottságok 24-24 tagját egy római lista alapján a máris kialakult ultramontán többség szavazta meg. Ebből az „ellenzék” kimaradt, az egy Simor János magyar primás kivételével, akit a jezsuiták ultramontánnak tartottak, és a zsinat előtti latin nyelvű körlevelét folyóiratukban, *Stimmen aus Maria Laach*-ban közzé is tették.

A zsinati csoportosulások

A zsinati atyák csoportosulása már kezdetben kialakult. A közép- és nyugat-európai püspökök többsége, mintegy 180 fő, kerülni akart minden konfrontációt mind az egyházon belül, mind ami a kormányokat, a különböző felekezeteket és az ortodoxiát illeti, ezért elvetette a pápai tévedhetetlenség tanának dogmatizálását és az anatómák (kiközösítések) kimondását is. Viszont a dél-európai atyák túlnyomó többsége, körülbelül hatszáz fő, éppen a római álláspont megerősítése mellett kardoskodott, és a pápai tekintély megerősítését kívánta. Vezérük három „külföldi” volt: Henry Edward Manning, westminsteri érsek, konvertita, aki fogadalmat tett a pápai tévedhetetlenség tanának propagálására, Victor August Dechamp, brüsszel-mecheleni érsek és Konrad Martin, paderborni püspök.

A zsinat érdemi munkáját a *De doctrina catholica* sémáról december 28-án kezdte meg. Csakhamar kiderült, hogy a szövegezés olyan siralmas, hogy már január 10-én a zsinati bizottságnak átdolgozásra vissza kellett adni. Ezért, hogy az időt kitöltsék, a zsinat a négy kiosztott úgynevezett fegyelmi sémáról kezdett tárgyalni. Közben azonban január 7-én Manning és Dechamp kezdeményezésére egy kérvény készült, amelyben az ultramontán többség a Szentatyát arra kérte, hogy tegye a pápai tévedhetetlenség tanának definiálását a zsinat tárgyalandó pontjává. Ez ellen az ellenzéki püspökök — Haynald Lajos kalocsai érsek és az úgynevezett „internacionális komité” — január 22-én tiltakoztak, és egy ellenbeadványt nyújtottak át a pápának.

A zsinat a négy fegyelmi sémáról március 18-ig csak tárgyalt, de döntést nem hozott. Viszont a vitákban nyilvánvaló lett a két tábor szenvedélyes, egymásnak ellentmondó véleménye, annál is inkább, mivel már január 21-én kiosztották az egyházzól (*De ecclesia*) szóló új sémát, amely a római pápát és annak tévedhetetlenségét tárgyalta. A február 22-én hatályba lépett új zsinati ügyrend is lehetővé tette a zsinat majoritásos irányítását (a többség dönt éppen akkor, amikor az ellenzék jut szóhoz) és a külvilág előtt szigorú titoktartást követelt.

Március 18-án kezdődött az átdolgozott *De fide catholica* séma vitája. Ez április 12-én zárult, majd a zsinat április 24-én mint első dogmatikus konstitúcióját, a *Dei Filius*-t hozta nyilvánosságra. Ebben a zsinat négy fejezetben a katolikus hitet védte a kor tévedéseivel szemben, valamint a hitnek az észhez való viszonyát tárgyalta. Mindjárt ezután a dogmatikai bizottság úgy döntött, hogy a *De ecclesia* séma tizenegyedik *De romano pontifice* fejezetét előrehozza, és ezzel folytatta a zsinat további munkáját. Ez ellen Simor, mint a bizottság tagja tiltakozott, de hiába. Május 9-én már szét is osztották az atyák között a nevezett 11. fejezetet a pápai tévedhetetlenségről. A vita az egészeztől általánosságban május 13-án kezdődött meg, és június 3-án a többség máris úgy döntött, hogy a továbbiakban csakis a soron következő négy fejezethez szabad hozzászólni. Június 15-én már a 4. fejezetről, a pápai tévedhetetlenségről szólt a vita. Az ellenzék alig jutott szóhoz, a legtöbb esetben akkor zárták le a fejezetek tárgyalását, amikor az ellenzék vezére, például Haynald került volna sorra. Ráadásul a 3. fejezet 3. kánonját megszigorították, amennyiben a pápa tévedhetetlen döntéseiben nem szorul az egyetemes egyház hozzájárulására (*ex sese, non autem ex consensu Ecclesiae*) illetve, hogy a legfőbb joghatóságnak csak nagy részét, de nem a teljességét birtokolná („*tantummodo potiores partes, non vero totam plenitudinem supremae potestatis*”).

Miután IX. Piusznál az ellenzék utolsó próbálkozása is sikertelen maradt, hogy legalább a 3. fejezet 3. kánonjának megszigorítását visszavonják, úgy döntöttek az opponáló püspökök, hogy

elhagyják a zsinatot. Abból indultak ki, hogy az egyház legfőbb tanítóhivatala az úgynevezett Magisterium Petro-Apostolicum, és ezért egy valódi hittétel érvényes definiálásához a világ püspökeinek morális egysége szükséges. Ez az adott esetben nincs meg, hiszen az ellenálló 60-80 püspök szinte a teljes Közép- és Nyugat-Európát képviseli.

A végleges szavazás Rómában nélkülük, augusztus 18-án zajlott le, amennyiben 535 püspök kettő ellenében a 2. dogmatikai konstitúciót, a *Pastor aeternus*-t elfogadta. A konstitúció négy rövid fejezetben arról szól, hogy az Üdvözítő Péter apostolt tette meg az egyház fejének, és azt akarta, hogy hivatala ennek utódaiban folytatódjék. Ezek a római pápák, akik az egyetemes egyház és minden helyi egyház fölött teljes joghatósággal rendelkeznek, és mint legfőbb tanítók a hit és erkölcs kérdéseiben tévedhetetlenül döntenek.

Ezután a legtöbb püspök, már csak a rekkenő hőség miatt is, elhagyta Rómát. A zsinatnak ugyan volt még két ülése, de a kitört francia-német háború és az Örök Város elfoglalása az egyesült olasz királyság részéről a folytatást már nem tette lehetővé. IX. Piusz 1870. október 20-án *sine die* elnapolta a zsinatot. Berendezésére csak 1963-ban, a II. Vatikáni zsinattal kapcsolatban került sor.

Az ellenzéki püspökök a Szentszék nyomására később alávetették magukat a zsinat döntésének. Így, mint Haynald érsek írásban is rögzítette, az I. Vatikáni zsinat mindenképpen egyetemessé vált. A zsinat szabadsága, azaz érvényessége az erős majorizálás ellenére sem vitatható. Az egyházzal szembeni általános tanítást a II. Vatikáni zsinat pótolta. De elkerülhető lett volna a magyar püspökök mintájára az úgynevezett ókatolikus egyházszakadás, ha német nyelvterületen az egykori ellenzéki püspökök nagyobb rugalmasságot tanúsítottak volna.